

De som postulerer at mennesket fullt ut styres av biologi, er på farlige veier. Uten fri vilje, ingen moral, intet demokrati.

Forskerens frie vilje

**KRONIKK
EINAR
ØVERENGET**

Værens diskusjon om arv eller miljø er en gammel debatt. Gamle motsetninger har blitt gjenopplivet. Og selv om den har hatt sine usaklige høydepunkter, er det nok ikke de skarpeste knivene i forskningsskuffen som har fått mest oppmerksomhet i media.

En del av debattantene har allikevel maktet å løfte frem en viktig problemstilling knyttet til tematikken arv og miljø. Det har skjedd de ganger lyskesparke har blitt etterfulgt av en oppfordring om å bedrive fri og rasjonell utforskning av virkeligheten. Jeg mener det er et svært viktig krav å stille til forskningen – men da må vi også kunne anta at forskeren i utgangspunktet er fri og rasjonell. Er han det?

I hvilken grad styrer vi oss selv? Gitt at arv og miljø antas å spille en så sentral rolle i individets utvikling, hvordan kan vi samtidig opprettholde et krav

og en forventning om at dette individet også skal opptre som et fritt, upåvirket og ansvarlig individ? Gir de teorier som diskuteres rom for den mennesketype man etterlyser – et menneske som har frihet til å kunne utforske verden noenlunde upåvirket og som er fritt nok til å kunne holdes ansvarlig for sine handlinger? Én av debattantene, Bjørn Vassnes, har ved en tidligere anledning uttalt følgende: «Alle vet at mye av vår adferd ikke er styrt av vår frie vilje eller «rene fornuft», men av allmennmenneskelige, biologiske nedarvede behov og tilbøyeligheter.»

Stikkordet her er «mye av vår adferd». Og spørsmålet er: Hvor mye? At vi påvirkes av mange forskjellige forhold er åpenbart for alle – det være seg ytre eller

indre krefter som driver oss i forskjellige retninger. Men er det igjen en liten rest som vi styrer selv? Vassnes selv raljerer over et slik synspunkt. De som mener det, lever i Første Moseboks tid, hevder han.

Hvis man avviser at våre handlinger styres av en fri vilje, og i stedet betrakter mennesket som i hovedsak styrt av andre krefter – som for eksempel biologiske nedarvede behov og tilbøyeligheter – havner forskeren i en vanskelig posisjon: Hvordan har han kommet frem til den oppfatningen?

Vi må anta at forskerens teorier om mennesket også skal anvendes på ham. Og om vi gjør det, kan ikke hans synspunkter være et resultat av fri og rasjonell kunnskapstilegnelse og vurdering, men av biologiske nedarvede behov og tilbøyeligheter.

Med andre ord, en forsker som hevder at mennesket er styrt av biologien, kan ikke av egen fri vilje ha kommet frem til sin egen overbevisning.

Frihet er en nødvendig forutsetning for vitenskap – vi må kunne forutsette at mennesker kan fremme rasjonelle argumenter som styrker deres synspunkter, og ikke søker tilflukt i å hevde at de tvinges av sin natur til å mene det de mener.

Hvis det menneskesyn som kommer til uttrykk i de forskjellige vitenskaper om mennesket, ikke gir tilstrekkelig rom for menneskelig frihet, er det et åpent spørsmål om vi kan stole på den forskningen som har produsert disse teoriene.

Antagelsen om frihet er ikke bare viktig for menneskelig erkjennelse, det er også en avgjørende forutsetning for moral. «Bør forutsetter kan» hevdet filosofen Immanuel Kant. Med det mente han at det ikke gir mening å holde noen personlig ansvarlig for sine handlinger om vi ikke også antar at de selv valgte å utføre dem.

Dersom vi mener mennesker ikke har frihet til å velge sine handlinger, men fullt ut styres av biologiske nedarvede behov og tilbøyeligheter, oppløses det moralske univers.

■ **FRITT?** Gitt at arv og miljø antas å spille en så sentral rolle i individets utvikling, hvordan kan vi samtidig opprettholde et krav og en forventning om at dette individet også skal opptre som et fritt, upåvirket og ansvarlig individ?

Illustrasjonsfoto: Colourbox

Her har vi altså to grunner til å holde fast ved tanken om menneskets frihet:

■ Muligheten for å bedrive en rasjonell utforskning av verden

■ Muligheten til å holde hverandre ansvarlig for våre handlinger.

Den vitenskapelige utforskning av virkeligheten hviler på disse to forutsetningene – også den som langt på vei avviser menneskets frihet.

En tredje grunn til å holde fast ved tanken om menneskets frihet er politisk. Vitenskapen om mennesket gir næring til politikken. Er mennesket et vesen som må styres utenfra og inn – utelukkende ved hjelp av lover, regler og sanksjoner – eller kan vi også anta at mennesket kan styre seg selv?

■ *Einar Øverenget, filosof, Humanistisk Akademi*

FLERE INNLEGG
Side 28 – 29

Gjestekommentar
Gamle og kloke ledere
Øyvind Kvalnes

Innlegg
Suksess på vei mot stupet
Auke Lont

Pensjonsreformen – Yarastyle
Fridthjov Haavardsson

“... en forsker som hevder at mennesket er styrt av biologien, kan ikke av egen fri vilje ha kommet frem til sin egen overbevisning

DN

E-post: debatt@dn.no Telefaks: 22 00 11 10
Hovedinnlegg/kronikk: Maks 4500 tegn (ca 750 ord) Underinnlegg/replikk: Maks 1500 tegn (ca 250 ord)
Legg ved portrettfoto

■ Alt stoff som leveres til Dagens Næringsliv, må produseres i henhold til Vær Varsom-plakaten.
■ Dagens Næringsliv betinger seg retten til å lagre og utgi alt

stoff i avisen i elektronisk form, også gjennom samarbeidspartnere.
■ Redaksjonen forbeholder seg retten til å forkorte innsendte manuskripter.

Debattinnlegg honoreres ikke.
Debattansvarlig:
Vidar Ivarsen,
tlf. 22 00 10 59 – 932 56 059
debatt@dn.no